УДК 930.2:355.48:316.77 (477)
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.54

Шкорубська Віта Петрівна,
доктор філософії, старший викладач кафедри
поведінкових наук та військового лідерства
Інституту психологічної підтримки персоналу
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
orcid.org/0000-0001-6007-7542
vipitulka@ukr.net

ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИХ МУЗЕЇВ ЯК ЗАСІБ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ ПРОПАГАНДИ

У статті досліджено процес перетворення українських музеїв на інструмент пропаганди в межах гібридної війни Росії проти України. Детально проаналізовано методи захоплення та трансформації музейних установ, що залишилися на тимчасово окупованих територіях, а також супроводжуване цим викрадення музейних фондів до Росії та знищення музейних експонатів. Особливу увагу приділено процесу привласнення української музейної спадщини, її інтеграції в російське інформаційне поле та мілітаризації для впливу на суспільну свідомість.

Розглянуто процес створення нових музеїв, які функціонують як засоби ідеологічного впливу, маніпулюють історичними фактами та змінюють культурні факти відповідно до пропагандистських інтересів. Доведено, що музейні виставки активно фальсифікують історичні події, ретранслюють наративи, які виправдовують окупаційну політику Росії та дискредитують Україну на міжнародній арені. Де музейна сфера активно використовується для створення ілюзії історичної тяглості та культурної єдності з Росією, що спрямовано на зміну колективної пам'яті населення окупованих територій. Підкреслено ключову роль музейної пропаганди у формуванні у громадян переконання щодо домінантності російської культури, нав'язування історичної дезінформації та поширення ідеологічного контролю.

Автор акцентує увагу на масштабах викрадення об'єктів історичної спадщини, зокрема артефактів світового значення, що становлять невід'ємну частину української культурної ідентичності. Наведено приклади сучасних експозицій, що використовуються для пропагандистських цілей, і проаналізовано методи цифрового каталогізування музейних фондів для документування злочинів.

У статті наголошено на критичній необхідності захисту та збереження культурної спадщини в умовах війни, розглянуто ризики інформаційного впливу через музейну мережу й окреслено ризики трансформації історичного дискурсу в умовах війни, що негативно впливають на збереження національної ідентичності. Представлено стратегічні напрями діяльності музейної сфери України як форпосту культурного опору, включно з документуванням фактів руйнування, створенням цифрових архівів, міжнародною співпрацею та використанням музейних платформ для збереження історичної пам'яті.

Ключові слова: музеї, гібридна війна, культурна спадщина, російська пропаганда, інформаційна війна, національна ідентичність.

Shkorubska Vita,
Doctor of Philosophy, Senior Lecturer
at the Department of Behavioral Sciences and Military Leadership
Institute of Psychological Support for Personnel
Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy
orcid.org/0000-0001-6007-7542
vipitulka@ukr.net

USE OF UKRAINIAN MUSEUMS AS A MEANS OF RUSSIAN MILITARY PROPAGANDA

The article examines the process of transforming Ukrainian museums into a propaganda tool within the framework of Russia's hybrid war against Ukraine. The methods of seizing and transforming museum institutions remaining in

the temporarily occupied territories, as well as the accompanying theft of museum funds to Russia and the destruction of museum exhibits, are analyzed in detail. Particular attention is paid to the process of appropriation of Ukrainian museum heritage, its integration into the Russian information field, and militarization to influence public consciousness. The author focuses on the scale of theft of historical heritage objects, in particular artifacts of world importance that are an integral part of Ukrainian cultural identity. Examples of modern exhibitions used for propaganda purposes are given, and methods of digital cataloging of museum collections for documenting crimes are analyzed. The international context of the problem is also highlighted: Ukraine's cooperation with UNESCO and other international organizations in protecting cultural heritage, tracking the illegal circulation of museum artifacts and measures aimed at returning stolen exhibits.

The process of creating new museums that function as means of ideological influence, manipulating historical facts and changing cultural facts in accordance with propaganda interests is considered. It is proven that museum exhibitions actively falsify historical events, relaying narratives that justify Russia's occupation policy and discredit Ukraine in the international arena. Where the museum sphere is actively used to create the illusion of historical continuity and cultural unity with Russia, which is aimed at changing the collective memory of the population of the occupied territories. The key role of museum propaganda in forming citizens' beliefs about the dominance of Russian culture, imposing historical disinformation and spreading ideological control is emphasized. The author focuses on the scale of theft of historical heritage objects, in particular artifacts of world importance, which are an integral part of Ukrainian cultural identity. Examples of modern exhibits used for propaganda purposes are given, and methods of digital cataloging of museum collections for documenting crimes are analyzed.

The author focuses on the scale of theft of historical heritage objects, in particular artifacts of world importance that are an integral part of Ukrainian cultural identity. Examples of modern exhibitions used for propaganda purposes are given, and methods of digital cataloging of museum collections for documenting crimes are analyzed.

The article emphasizes the critical need to protect and preserve cultural heritage in times of war, examines the risks of information influence through the museum network, and outlines the risks of transforming historical discourse in times of war, which negatively affect the preservation of national identity. The article presents strategic directions for the museum sector of Ukraine as an outpost of cultural resistance, including documenting the facts of destruction, creating digital archives, international cooperation, and using museum platforms to preserve historical memory.

Key words: museums, hybrid war, cultural heritage, Russian propaganda, information war, national identity.

Вступ. У 2014 р. РФ розв'язала війну проти України, яка у 2022 р. переросла в повномасштабне вторгнення. На території української держави ведуться не тільки бойові дії, Росія веде гібридну війну, спрямовану на захоплення культурного простору, знищення і спотворення історичних пам'яток.

Невід'ємним аспектом цієї війни стала інформаційно-культурна сфера, де під загрозою опинились архіви, пам'ятники, музеї та бібліотеки. Це не просте збереження артефактів минулого, а ціла історія українського народу, національної ідентичності. За даними Л. Кузнецової (2023 р.), станом на кінець 2022 р. внаслідок повномасштабного вторгнення Росії постраждало понад 450 музейних установ, із яких десятки було цілковито зруйновано або пограбовано. Систематичне знищення музейної інфраструктури має на меті не лише культурне грабування, а й стирання історичної пам'яті народу (Кузнецова, 2023, с. 185).

У статті О. Кадола (2025 р.) підкреслено, що українські музеї в умовах війни стали не лише об'єктами охорони, а й суб'єктами просвітницької діяльності, репрезентуючи спадщину на міжнародному рівні та захищаючи права на ідентичність. Автор також акцентує увагу на переході музейної системи до цифрового архівування, кризового менеджменту та співпраці з міжнародними платформами, що стало ключовим фактором у документуванні злочинів проти культурної спадщини та створенні «цифрових барикад» для збереження національної пам'яті. Як резюмує Ю. Поліщук (2024 р.), війна остаточно перервала дифузію ідентичностей, яка століттями тривала в пострадянському просторі, і перетворила її на кристалізацію, отже – на справжню битву ідентичностей, яка точиться і в музейному середовищі. Зокрема, Ю. Поліщук (2024 р.) відзначає, що фактичним прикладом громадянського опору є боротьба батьків на окупованих територіях за збереження дітьми своєї української національної ідентичності, що підтверджує роль культурної політики як інструменту нав'язування зовнішніх ідентичнісних моделей.

Активність окупантів в АР Крим почалась одразу після окупації збором наявної інформації про державні реєстри пам'яток і паспорти на об'єкти культурної спадщини.

Першочерговим було виділення коштів на паспортизацію об'єктів культурної спадщини. Того ж 2014 р., через кілька місяців після введення російських військ, музейні організації отримали нові «рекомендації» для подальшої роботи. В основі їх була просвітницька та пропагандистська робота, наукова була означена як непріоритетна, решта активностей залежала від першого й основного пункту – пропаганда. А всю наукову роботу зосередили навколо себе московські й санкт-петербурзькі музейні й академічні організації (Голос Криму, 2024).

За даними Міністерства культури України, станом на 1 січня 2025 р. внаслідок бойових дій і окупації постраждало 1 255 об'єктів культурної спадщини – від сакральної архітектури до меморіалів. У цю статистику входять також музеї, а Головне управління розвідки Міністерства оборони України зазначає, що із 2022 р. російські музеї проводять системну пропагандистську діяльність на окупованих територіях України. Зокрема, вони організовують виставки, лекції та освітні програми, щоби «інтегрувати українські музеї з російським культурним простором і знищити українську ідентичність» (Радіо Свобода, 2025).

Одним із перших завдань російських окупаційних адміністрацій після встановлення контролю над українськими територіями стало захоплення музеїв та їх перепрофілювання.

Російська Федерація, паралельно із систематичним знищенням і викраденням історичних надбань України, активно створює нові музейні простори на тимчасово окупованих територіях. Їхня ключова мета полягає у формуванні викривленої історичної свідомості, леґітимації окупаційного режиму та трансляції кремлівських ідеологів, зокрема про «спільну історичну долю» України та Росії.

За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, станом на кінець 2024 р. щонайменше 40 музеїв було розграбовано або знищено на тимчасово окупованих територіях. Зокрема, постраждали музейні заклади в Мелітополі, Херсоні, Балаклії, Снігурівці. У Криму понад 248 тисяч музейних одиниць були передані до реєстрів Російської Федерації (Іванисько, 2023).

Ефективним у поширенні наративів російської пропаганди став музей «Визволення Донбасу» у місті Маріуполі Донецької області. Створений у 2023 р., цей об'єкт презентує бойові дії 2014–2022 рр. суто в контексті боротьби з «українським нацизмом». Головними героями експозицій тут презентовані російські військові та командири, а мета діяльності музею – прославлення повномасштабного вторгнення РФ як визволення носіїв російської мови від ґніту української держави та виправдування воєнних злочинів окупаційної влади (Суспільне. Культура, 2024). А на місці Маріупольського краєзнавчого музею, який був одним із найстаріших музеїв Донецької області (створений 20 лютого 1920 р.), фонди якого становили приблизно 60 000 музейних предметів, був створений своєрідний музей пропаганди. Після того як збройні сили РФ зруйнували місто, на місці тогочасного краєзнавчого музею окупаційною владою було створено новий музей – «Історія Маріуполя», який активно використовується в російській пропаганді, де основним меседжем є роль Росії у створенні реґіону, з виключенням будь-якого компоненту, що доводить існування української держави (Полянська, 2024).

На окупованих територіях Херсонської та Запорізької областей у 2024 році була створена мережа «музеїв СВО». За інформацією Центру національного спротиву, було відкрито щонайменше 12 таких музеїв, що спеціалізуються на демонстрації техніки, одягу загиблих військових, уламків дронів і символіки з літерами "Z" і "V". У результаті відстеження виставкової діяльності цих музеїв варто відзначити, що цільовою аудиторією поширення ворожої пропаганди стають учні шкіл, на яких чиниться адміністративний тиск для обов'язкового відвідування цих музейних установ (Білоус, 2024).

В оновленому музеї «Молода гвардія» у Сорокиному, у контексті нової експозиції, російські добровольці та найманці, зокрема ПВК «Вагнер», були прирівняні до радянських партизанів. Таким чином створюється історичний міст між Другою світовою війною та сучасною агресією РФ.

Згідно з повідомленнями руху спротиву «Жовта стрічка», шкільним закладам було надано інструкцію забезпечити 100% відвідування музею «Росія – моя історія», що був створений у тимчасово окупованому місті Мелітополі Запорізької області, інакше учням погрожують заниженням оцінок із суспільствознавчих дисциплін (Жовта стрічка, 2024).

Процес створення російської пропагандистської історії відбувається водночас із привласненням Росією українських музейних колекцій. Так, із Мелітопольського краєзнавчого музею російськими військовими було вивезено унікальну колекцію скіфського золота. За даними СБУ, операція проходила під контролем російських спецслужб (Радіо Свобода, 2022).

Розгортання пропагандистських музеїв на тимчасово окупованих територіях України є логічним продовженням стратегії РФ щодо маніпулювання історичною свідомістю населення. Ці музеї стають не лише інструментами поширення фальсифікованої інформації, але й центрами систематичного формування нової ідентичності, орієнтованої на виправдання окупаційної політики. Тут музеї функціонують як інструменти репрезентації офіційного дискурсу РФ, у межах якого конструюється історичне бачення, що виключає альтернативні інтерпретації: Росія позиціонується як «визволитель», Україна – як «агресор». Формується спрощена бінарна модель сприйняття історії, що не допускає альтернативних трактувань. А основними темами експозицій стає боротьба проти «українського нацизму», героїзація російських військових, конструювання уявлення про «історичну єдність» України та Росії. Історичні факти подаються у вибірковому та спотвореному вигляді, що забезпечує відповідність політичним настановам кремлівської пропаганди.

Російська пропаганда, у якій використовується музейна мережа, загалом працює за такими напрямами:

− заміна автентичних українських експозицій вигаданими наративами «спільної історії»;

− фальсифікація історичних фактів через нові виставки та музеї;

− створення образу Росії як «визволителя»;

− здійснення адміністративного тиску на населення з метою унеможливлення збереження проявів української національної ідентичності;

− використання образу дітей для легітимації нових наративів через освітні програми в музеях.

Ця стратегія вже використовувалась ще за радянських часів, де музеї виконували чи не основну роль державної пропаганди, нав'язуючи комуністичну ідеологію та «правильний» погляд на історію. У сучасній війні музеї стали ідеологічними фортецями, де формуються наративи для повноцінного контролю свідомості населення, що так необхідно для окупаційної влади.

Також оформлення пропагандистських експозицій має свою специфіку. Зокрема, інсталятивне наповнення включає манікюрні ножиці, труси, зубочистки, ігрові кубики та предмети побуту, що позиціонуються як «речі фронтовиків», – оформлення виставок апелює до культурно впізнаваних символів і побутових предметів із метою створення ефекту залучення та емпатії у глядача. Такі експонати часто супроводжуються портретами В. Путіна, воєнною поезією та рекламною продукцією із символікою "Z" і "V". Візуальна риторика ґрунтується на максимальному використанні радянської символіки, кольорової гами державного прапора РФ, плакатного стилю оформлення і емоційного наративу «визволення». Шкільна аудиторія використовується окупаційною владою як головна ціль, адміністрації шкіл зобов'язують організовувати відвідування «музеїв СВО». Цей підхід забезпечує ранню індоктринацію дітей через виставковий простір.

З урахуванням виявлених тенденцій, такі об'єкти варто розглядати як частину системної загрози національній безпеці України в гуманітарному, освітньому й інформаційному вимірах.

Дослідження музеїв у гібридній війні, яку веде РФ проти України, є ключовим для розуміння масштабу інформаційної загрози. Воно сприяє розробленню механізмів збереження національної пам'яті й ідентичності в умовах агресії.

За даними Центру стратегічних комунікацій, кількість таких виставок у РФ із 2022 р. зросла у 13 разів. Якщо у 2022 р. таких виставок було 136, то у 2023 р. – уже 1 420, а у 2024 р. очікується понад 2 700. В офіційних рекомендаціях Міністерства культури РФ зазначено, що експозиції мають «не відображати реальність, а закладати образ, корисний для ідеологічного сприйняття». Так званий поїзд перемоги – музей у вагонах поїзда, що курсує окупованим Кримом, – ще один масштабний інструмент пропаганди, який під виглядом вшанування пам'яті про Другу світову війну пропонує виправдання агресії проти України.

Особлива увага приділяється дитячій і молодіжній аудиторії. Через обов'язкові відвідування пропагандистських музеїв здійснюється раннє закладання викривленої версії історії. Зафіксовано випадки адміністративного тиску на школи з метою забезпечення стовідсоткової участі учнів у таких заходах.

Експозиції активно використовують емоційно забарвлені матеріали – фото та відео сцен руйнувань і жертв війни, де провина покладається суто на Україну. Це сприяє формуванню негативного образу української державності та легітимізації окупаційної присутності Росії.

Через оформлення музейних просторів створюється ілюзія законності перебування російських військ на українських територіях. Акцент робиться на концепції «історичної справедливості», що має закріпити у свідомості населення сприйняття окупації як природного й неминучого процесу.

Російська Федерація використовує музейні інституції як елемент комплексної когнітивної окупації, спрямованої на зміну історичної пам'яті й ідентичності громадян України. Систематична трансформація музейного простору у пропагандистські платформи становить довгострокову загрозу для інформаційної безпеки України та потребує розроблення механізмів культурної та правової протидії.

Окупанти використовують українські музеї для ведення інформаційної гібридної війни, спрямованої на знищення культурної спадщини, викрадення цінностей, перекручення і фальсифікацію історичних фактів. Це добре продумані дії, бо за захопленням території одразу йде реорганізація музеїв і пам'яток архітектури, змінюється автентичність українських експозицій байками про «спільну історію». Викрадені музейні експонати, скіфське золото та багато інших світових артефактів. Усі зазначені цінності Росія представляє як власну культурну спадщину, з тільки-но вигаданою історією. На даному етапі відбувається переосмислення історичної пам'яті українського народу через апропріацію та дезінформацію, що несе ризики для національної ідентичності.

Не менш важливий акцент у низці музейних інституцій створюється експозиціями, спрямованими на формування позитивного образу збройних сил РФ та легітимацію їх присутності на тимчасово окупованих територіях. Ці установи побудовані на емоційному маніпулюванні та викривленні історичних фактів, часто примусово залучають дітей, щоб з юного віку формувати власні «правильні» наративи та готувати юнаків до військової служби.

Отже, у результаті проведеного аналізу інструментів впливу російської пропаганди зазначимо, що окупаційна влада використовує музейну мережу для героїзації російської армії приблизно у 35%, для дискредитації існування української держави – 25%, пропаганди спільної історії – 20%, примусового залучення дітей до освітніх і культурних заходів – 15%, інших засобів пропаганди – 5%.

Українські ж музеї, попри всі виклики, продовжують боротьбу за культурну спадщину, за її цінність та збереження. Вони документують кожен воєнний злочин, скоєний країною-агресоркою на території України, створюють нові експозиції, щоб показати реалії війни, злочини ворога та крадіжки країни-окупантки. Актуальним стало використання цифрових форматів для збереження культурної спадщини та залучення до цієї роботи підтримки небайдужих країн. Виставки в Лондоні чи Берліні привертають увагу всього світу до руйнування культурної ідентичності України, тим самим сприяють співпраці з міжнародними організаціями, як-от ЮНЕСКО.

Ці дії РФ становлять не лише культурну, але й пряму загрозу інформаційній безпеці держави, що прямо суперечить положенням Закону України «Про національну безпеку України» (2018 р.), який передбачає захист культурної ідентичності як складник національних інтересів держави.

Список використаних джерел:

Білоус, А. (2024). Музеї СВО на окупованій Херсонщині: дітям розповідають історії про «визволителів». *Суспільне Херсон*. URL: https://suspilne.media/kherson/719568-muzei-svo-na-okupovanij-hersonsini-ditam-rozpovidaut-istorii-pro-vizvoliteliv/

Жовта стрічка (2024). Офіційний сайт руху спротиву. URL: https://www.zhovtastrichka.org/

Закон України «Про національну безпеку України» (2018). *Відомості Верховної Ради України*, № 31, ст. 241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000). *Відомості Верховної Ради України*, №3 9, ст. 333.

Іванисько, С. (2023). Становище музеїв України в період російсько-української війни (за матеріалами медіаресурсів). *Vita Antiqua*, № 14. URL: https://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/94-108_Ivanysko.pdf

Кадол, О. (2025). Роль музеїв у збереженні культурної спадщини України в умовах воєнних викликів. *Філософія та управління*, № 1 (5), 51–58. https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.1.06

Кузнецова, Л. (2023). Музеї України в умовах російської збройної агресії. *Питання культурології*, № 42, с. 182–194. https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293774

Поліщук, Ю. (2024). Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження*, № 2 (8), 73–87. https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4

Полянська, О. (2024). Культурна колонізація Маріуполя: як Росія стирає українську пам'ять у місті. *Ruinfocrimes*. URL: https://ruinfocrimes.com.ua/uk/analytic/cultural-colonization-mariupol-how-russia-erases-ukrainian-memory-city

Радіо Свобода (2022). Росія викрала скіфське золото з Мелітопольського музею. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-melitopol-skifske-zoloto-vykradennia-rf/31828588.html

Радіо Свобода (2024). ГУР: Росія вивозить культурні цінності з окупованого Криму. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-hur-rosiia-vykradennia-tsinnostei-z-krymu/33357448.html

Суспільне. Культура (2025). У тимчасово окупованому Маріуполі росіяни планують відкрити музей, присвячений «новітній історії Донбасу і Новоросії». URL: https://suspilne.media/culture/700610-u-timcasovo-okupovanomu-mariupoli-rosiani-planuut-vidkriti-muzej-prisvacenij-novitnij-istorii-donbasu-i-novorosii/

Voice of Crimea (2024). Як змінилася культурна сфера Криму за 10 років окупації. URL: https://www.voicecrimea.com.ua/uk/analytics/post/yak-zminilasya-kulturna-sfera-krimu-za-10-rokiv-okupaci%D1%97/

References:

Bilous, A. (2024). Museums of the "SVO" on the occupied territories of Kherson region: children are told stories about "liberators". *Suspilne. Kherson*. Retrieved from: https://suspilne.media/kherson/719568-muzei-svo-na-okupovanij-hersonsini-ditam-rozpovidaut-istorii-pro-vizvoliteliv/

Ivanisko, S. (2023). The condition of Ukrainian museums during the Russo-Ukrainian war (based on media sources). *Vita Antiqua*, (14). Retrieved from: https://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2023/07/94-108_Ivanysko.pdf

Kadol, O. (2025). The role of museums in preserving Ukraine's cultural heritage under wartime challenges. *Philosophy and Governance*, 1 (5), 51–58. https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.1.06

Kuznetsova, L. (2023). Museums of Ukraine under Russian military aggression. *Cultural Studies Issues*, (42), 182–194. https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293774

Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" (2018). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 31, Art. 241. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

Law of Ukraine "On the Protection of Cultural Heritage" (2000). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 39, Art. 333.

Polianska, O. (2024). Cultural colonization of Mariupol: how Russia erases Ukrainian memory in the city. *Ruinfocrimes*. Retrieved from: https://ruinfocrimes.com.ua/uk/analytic/cultural-colonization-mariupol-how-russia-erases-ukrainian-memory-city

Polishchuk, Y. (2024). National and civic identities in Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war: constants and changes. *Political Studies*, 2 (8), 73–87. https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4

Radio Svoboda (2022). Russia looted Scythian gold from the Melitopol Museum. Retrieved from: https://www.radiosvoboda.org/a/news-melitopol-skifske-zoloto-vykradennia-rf/31828588.html

Radio Svoboda (2024). Defence Intelligence of Ukraine: Russia is exporting cultural valuables from occupied Crimea. Retrieved from: https://www.radiosvoboda.org/a/news-hur-rosiia-vykradennia-tsinnostei-z-krymu/33357448.html

Suspilne. Culture (2025). In temporarily occupied Mariupol, Russia plans to open a museum dedicated to the "modern history of Donbas and Novorossiya". Retrieved from: https://suspilne.media/culture/700610-u-timcasovo-okupovanomu-mariupoli-rosiani-planuut-vidkriti-muzej-prisvacenij-novitnij-istorii-donbasu-i-novorosii/

Voice of Crimea (2024). How the cultural sphere of Crimea has changed in 10 years of occupation. Retrieved from: https://www.voicecrimea.com.ua/uk/analytics/post/yak-zminilasya-kulturna-sfera-krimu-za-10-rokiv-okupaci%D1%97/

Yellow Ribbon (2024). Official website of the resistance movement. Retrieved from: https://www.zhovtastrichka.org/